

युद्ध आणि शास्त्रज्ञ

राजकीय

अमेरिकेने हटवादीपणाने इराकवर युद्ध लादले. त्याच्या विरोधात विविध प्रतिसाद जगभर उमटले. या संदर्भातील अलीकडेच घडलेली एक विचारप्रवर्तक घटना वाचकांपुढे मांडत आहोत.

डॉ. डॅनियल अमित हे रोम विद्यापीठातील एक प्राध्यापक. त्यांचा अमेरिकेतील 'फिजिकल रिव्यू' या मासिकाच्या संपादकांशी झालेला ई-पत्रव्यवहार त्यांनी मुक्तपणे प्रसारित केला आहे. तो अल्पसा संपादित करून येथे देण्यात येत आहे.

ई-पत्र १

डॉ. डॅनियल अमित यांस,

'फिजिकल रिव्यू' साठी आलेले एक हस्तलिखित आपणाकडे पाठवीत आहोत. आपण त्याचे परीक्षण करून पाठवावे, ही विनंती. आवश्यक असेल तरच लेखाची लिखित प्रत पाठवू.

मार्टिन ब्लूम
एडिटर-इन-चीफ

ई-पत्र २ (२१ मार्च २००३) एडिटर-इन-चीफ

फिजिकल रिव्यू यांस,

आत्ता तरी मी कोणत्याही अमेरिकन संस्थेशी (अमेरिकेने इराकवर युद्ध लादल्याने) पत्रव्यवहार करू इच्छित नाही. आमच्यापैकी काही जणांनी १९३९ चे युद्ध सोसले आहे.

डॅनियल अमित
रोम

ई-पत्र ३ (८ एप्रिल २००३)

प्रिय डॉ. डॅनियल अमित,

तुमचे ई-पत्र मिळाले. अमेरिकेच्या मध्यपूर्वेतील कारवाईच्या संदर्भात (नाराज होऊ न) तुम्ही लेखाचे परीक्षण करू इच्छित नाही, हे समजले. लेखाचे परीक्षण करणे ही सर्वस्वी स्वेच्छा बाब आहे आणि वैज्ञानिकांच्या समाजासाठी आपण करीत असलेली ती एक सेवा आहे, असे आम्ही मानतो. आजपर्यंत आपण दिलेल्या सेवेसाठी आम्ही आपले आभारी आहोत.

(आजपर्यंत) तुम्ही स्वेच्छेनेच या कामात सहभागी झाला होता, त्यामुळे काम नाकारण्याच्या तुमच्या निर्णयाचा आम्ही अर्थात आदरच करतो. तशी नोंद आम्ही आमच्याकडे केली असून, यापुढे पुन्हा तुम्ही सांगेपर्यंत, तुमच्याकडे परीक्षणासाठी लेख पाठविले जाणार नाहीत.

यासंदर्भात आमचे काय म्हणणे आहे, ते मी मांडतो. मला आशा आहे की, लवकरच तुम्ही, तुमचा आजचा निर्णय बदलून आमच्यासाठी भविष्यात पुन्हा एकदा परीक्षणांचे काम करण्यास सुरुवात कराल.

शास्त्राचा व्यवहार हा आम्ही आंतरराष्ट्रीय स्वरूपाचा व्यवहार मानतो आणि त्याच्या वृद्धीसाठी, परस्परांमधील राजकीय मतमतांतरे आम्ही दूर ठेवण्याचा प्रयत्न करतो. एखादा लेख मासिकासाठी स्वीकारताना देखील त्याची केवळ शास्त्रीयताच विचारात घेतली जाते, मग तो लेखक कोणत्या देशाचा आहे याला महत्त्व नसते. आम्ही राजकीयदृष्ट्या एखाद्या देशाच्या विरोधात (अगदी तीव्रतेने) असलो तरी, आमची ही भूमिका आम्ही कायम ठेवली आहे. पुढेही आमची हीच भूमिका कायम राहील.

आम्हाला असेही वाटते की अशा (शास्त्रीय) कामात असणाऱ्या सर्वांनीच आपले सामाजिक आणि राजकीय भेद दूर ठेवून शास्त्रीय संशोधन व प्रकाशनकार्यात सहभागी होण्याचा प्रयत्न करावा. अशा (सामाजिक-राजकीय) प्रश्नांच्या पलीकडे जाऊन शास्त्रीय ज्ञानाचा शोध घेण्यास भिडले पाहिजे.

आपला

मार्टिन ब्लूम

एडिटर-इन-चीफ

ई-पत्र ४ (९ एप्रिल २००३)

प्रिय डॉ. ब्लूम

एडिटर-इन-चीफ, अमेरिकन फिजिकल सोसायटी

तुमच्या ८ एप्रिलच्या पत्राबद्दल आभार. तुमच्या पत्रात तुम्ही व्यक्त केलेल्या भावना, तसेच शास्त्रे आणि शास्त्रज्ञांचा समाज यांच्या भूमिकेविषयी आपण प्रकट केलेला आशावाद यांच्याशी समरस होणे मला आवडले असते. अगदी मनापासून आणि खरं सांगायचं तर, गेली चाळीस वर्षे अशा शास्त्रीय कामांमध्ये सहभागी झाल्यानंतर, तुमच्या आशावादात काही तथ्य आहे असे मला वाटत नाही, आणि त्याची मला खंत आहे.

आज आपण काय पाहत आहोत? गेल्या पंधरा-वीस वर्षात बोकाळलेल्या अमेरिकन संस्कृतीतल्या जागतिक रानटीपणाने कळस गाठलेला आहे. विज्ञान नि तंत्रज्ञान यांची प्रगती हीच सर्वनाशाची साधने झाली आहेत. (फार पूर्वी) सुधारित तंत्रज्ञानाच्या बळावर, अमेरिकेतील मूळच्या रेड इंडियन लोकांच्या साध्या संस्कृतीवर नि मूल्यांवर जे पाशवी आक्रमण करण्यात आले होते, त्यानंतर आजच पुन्हा इतक्या मोठ्या प्रमाणावर तशाच प्रकारच्या मानवी हत्या आणि बेलगाम मृत्यूचे थैमान, आपण पाहत आहोत. दुसऱ्या वंशाच्या (नागरी किंवा

लष्करी) जीवनाबद्दलचा इतका अनुदार उद्गार, स्वतःचेच खरे करण्याचा अट्टहास आणि निव्वळ मूर्खपणा यांचे जे दर्शन आज आपल्याला होत आहे, त्यावर काहीही उपाययोजना आपल्या हाती राहिलेल्या नाही.

विज्ञान हे आता तटस्थ असू शकत नाही. विशेषतः एका देशाला निःशस्त्र करण्यासाठी निरीक्षक म्हणवून घेणाऱ्यांकडून लेझरप्रणित क्लस्टर बॉबचा वापर करून त्या देशातील एक दशांश लोकसंख्येची कत्तल करण्यासाठी जेव्हा विज्ञानाचा वापर केला जातो, तेव्हा ते (विज्ञान) तटस्थ कसे राहू शकेल ? अशा (कृत्यास जबाबदार असणाऱ्या) अमेरिकन पद्धतीच्या विज्ञानाला मी थारा देऊ शकत नाही. मी स्वतः तरी, अमेरिकन वैज्ञानिक समाजाच्या कोणत्याही समाजकार्यात सहभागी होऊ इच्छित नाही. ददैवाने मी देखील अशाच एका, नैतिक अधःपतन झालेल्या संस्कृतीचा (इस्त्रायल) वारस आहे; आणि तीही आता सुधारणेपलीकडे गेली आहे.

अशा या निराशेच्या परिस्थितीत इतिहासातील अत्यंत दुदैवी अशा कालखंडाकडे माझे लक्ष वेधले जाते. अनेक महत्त्वाची राज्ये, आपल्या स्थानापासून ढळून त्यांना अक्षरशः वाळीत टाकण्यात आले आहे किंवा अलग (क्वार्टाईनमध्ये) ठेवण्यात आले आहे. मला वाटते की, आजच्या परिस्थितीत अमेरिकेचीही हीच गत व्हायला हवी.

माझ्या या वृत्तीच्या विस्ताराबाबत किंवा आशेबद्दल माझ्या मनात, अजिबात संभ्रम नाहीत. परंतु माझी ही कृती व त्याविषयीचे हे निवेदन म्हणजे, मला असह्य झालेल्या परिस्थितीबाबतचा, एक प्रामाणिक हुंकार आहे. या छोटयाशा प्रामाणिक कृतीचा अर्थ एवढाच आहे की, मी माझ्या विद्यार्थ्यांच्या आणि नातवंडांच्या डोळ्यास डोळा भिडवून पाहू शकेन, मी त्यांना सांगू शकेन की, होय, हे मला नीटपणे माहित झाले होते!

आपला

डॅनियल अमित

ता.क. आपल्यामधील हा पत्रव्यवहार मी मुक्तपणे इतरांना उपलब्ध करू इच्छितो. आपणही असेच करावे आणि त्याला माझी संमती आहे ; नव्हे तशी माझी विनंतीही आहे. (संदर्भ-इंटरनेट)

उत्तर कोरियातील अण्वस्त्रे आणि शास्त्रज्ञांची भूमिका

उत्तर कोरियाने अण्वस्त्रे निर्मितीचा निर्णय घेतल्यानंतर जगात चर्चेचे मोहोळ उठले. त्यातच अमेरिका व उत्तर कोरिया यांच्यातील संबंध तणावाचे झाले. पूर्व आशियातील दक्षिण कोरिया, जपान व चीन हे देशही या चर्चेत सहभागी झाले. दरम्यान उत्तर कोरियातील शास्त्रज्ञ मात्र अडचणीत आले आहेत. अर्थात या अडचणीवर उत्तरही त्यांनी शोधले आहे. झालेय काय की, शास्त्रीय संशोधन आणि त्यावर आधारलेली लष्कराची प्रगती यात, संशोधकांची राजकीय संशोधकांची राजकीय भूमिका व शास्त्राधारित भूमिका यापैकी कशाला महत्त्व देण्यात यावे, हा खरा चर्चेचा मुद्दा आहे. अणुबॉबच्या विकासानंतर शास्त्रज्ञांमध्ये अशीच चर्चा झाली होती. अशा चर्चा नेहमीच फलदायी होतात, असे नाही. पण त्या होत राहणे हेही गरजेचे ठरत असते. उत्तर

कोरियातील शास्त्रज्ञांची भूमिका अशी आहे की, शास्त्रज्ञांनी संशोधन करीत राहावे, त्याच्या राजकीय परिणामांचा फारसा विचार करू नये. युद्ध आणि संबंधित बाबी या सरकारच्या अखत्यारीतील असून त्यांचा व शास्त्रीय संशोधनांतील उद्दिष्टांचा मेळ घालण्यात येऊ नये. जपानमधील शास्त्रज्ञांचे देखील अशाच प्रकारचे मत आहे. पश्चिमेकडील देशांमधील व भारत, पाकिस्तान येथील बरेचसे शास्त्रज्ञ मात्र, शास्त्रज्ञांनी लष्कराला उपयुक्त ठरणारे संशोधन करावे, अशी भूमिका उघडपणे घेतात. शास्त्रज्ञांनी आपल्या संशोधनाचा संरक्षणक्षेत्रातील उपयोग राजकारण्यांवर सोडून दिला तर ज्याची अपेक्षाही करता येणार नाही अशा गोष्टी घडतील. किंबहुना त्यामुळेच संरक्षण क्षेत्रातील संशोधनात असणाऱ्यांना राजकीय निर्णयातही लक्ष घातले पाहिजे.

(संदर्भ – नेचर, ८ मे २००३)

